

Історичний крок Офісу прокурора МКС: ЕКОЛОГІЧНА ШКОДА СТАЄ ЦЕНТРАЛЬНИМ ПИТАННЯМ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Матеріал підготовлено за підтримки Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження» в рамках спільної ініціативи «Вступаємо в ЄС разом». Матеріал представляє позицію авторів і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу чи Міжнародного фонду «Відродження».

**Співфінансується
Європейським Союзом**

ІСТОРИЧНИЙ КРОК Офісу Прокурора МКС: ЕКОЛОГІЧНА ШКОДА СТАЄ ЦЕНТРАЛЬНИМ ПИТАННЯМ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

4 грудня 2025 року Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду оприлюднив політику [«Policy on Addressing Environmental Damage Through the Rome Statute»](#) (далі - Політика) – документ, який уже називають історичним, оскільки він уперше системно інтегрує екологічну шкоду в рамки міжнародного кримінального права. Хоча [Римський статут МКС](#) (далі - Статут) не встановлює окремого злочину екоциду, сам факт появи цього документа суттєво змінює те, як МКС і держави трактуватимуть злочини, що передбачені Римським статутом.

Публікація Політики одразу породила очікуване запитання: чи стане вона реальним каталізатором розслідування воєнних злочинів, що мають довкілльову складову та притягнення МКС до відповідальності за воєнні злочини та злочини проти людяності, що опосередковано чи прямо зашкодили довкіллю, чи залишиться радше програмним документом із обмеженим практичним впливом? Як часто буває з МКС, відповідь лежить між амбіцією та політичною реальністю. З одного боку, Політика суттєво підсилює методологічну та доказову базу для екологічної відповідальності, запроваджує сучасні підходи до розуміння шкоди довкіллю та дає прокурорам чіткі орієнтири. З іншого боку, вона не змінює текст Римського статуту, не вводить нового міжнародного злочину екоциду і не усуває фундаментальних юридичних та політичних обмежень, які й надалі гальмуватимуть екологічні справи.

Політика прямо не створює нових норм матеріального права. Її завдання – показати, яким чином екологічна шкода може бути врахована в межах уже існуючих злочинів: геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочину агресії, а також як ці підходи має системно застосовувати Офіс Прокурора МКС.

Офіс прокурора МКС висловив підтримку національним заходам розслідування злочинів, що мають довкілльову складову та розставив акценти: їхня роль є в першу чергу заохочувати та підтримувати національні заходи щодо розслідування злочинів, що мали результатом шкоду довкіллю.

Довкілля як фундаментальна цінність, а не лише ресурс (Політика, ст. 3–4)

Хоча Статут містить лише одну пряму згадку про довкілля – статтю 8(2)(b)(iv) про воєнний злочин, пов'язаний із завданням «широкої, довготривалої та серйозної» шкоди природному середовищу, Політика демонструє ширше бачення. Вона виходить із того, що масштабна деградація довкілля є прямою загрозою виживанню людей і міжнародній безпеці. Це принципове зрушення, адже довкілля більше не сприймається як суто «фон» чи «майновий ресурс», а визнається самостійною цінністю та вагомим елементом оцінки серйозності злочинів.

Політика фактично визнає внутрішню цінність природи, а не лише її корисність для людини. Вона наголошує, що екологічне руйнування може впливати не лише на здоров'я та життя людей, а й на не-людські істоти, на функціонування екосистемних послуг, а також на культурні та духовні зв'язки спільнот з природою. Це прямо впливає на оцінку тяжкості злочину, його наслідків та контексту в кожній конкретній справі.

Ключовим нововведенням є прийняття так званого Earth-systems approach – системного підходу до довкілля. Замість розрізнених елементів (ліси, вода, ґрунти)

МКС розглядає довкілля як взаємопов'язану систему. Пошкодження одного її компонента, зокрема, водного басейну, ґрунтового покриву чи лісових екосистем – може призвести до каскаду наслідків: втрати біорізноманіття, деградації ґрунтів, порушення продовольчої безпеки, погіршення здоров'я населення. Такий підхід дозволяє враховувати кумулятивні ефекти, а не лише прямий, одномоментний вплив.

Окремо підкреслюється непропорційний вплив екологічних катастроф на вразливі групи – корінні народи, маргіналізовані громади, людей, залежних від природних ресурсів у своєму повсякденному житті. Це відкриває прямий шлях до інклюзії екологічної шкоди в аналіз переслідування як злочину проти людяності, коли екологічні заходи чи бездіяльність держави мають дискримінаційний ефект щодо конкретних груп. У підсумку довкілля починає розглядатися як елемент міжнародної безпеки, а не лише як об'єкт права власності.

2. Екологічна шкода може формувати склад кожного міжнародного злочину в юрисдикції МКС (Політика, ст. 14–24)

Політика системно показує, як екологічна шкода може бути релевантною для кожного з чотирьох основних злочинів, передбачених Статутом: геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочину агресії. Йдеться не лише про прямі атаки на довкілля, а й про випадки, коли руйнування довкілля є способом здійснення злочину або ключовим доказом умов життя, створених злочинними діями.

У контексті **геноциду** Політика конкретизує елемент «створення умов життя, розрахованих на фізичне знищення групи». Вона визнає, що знищення середовища існування певної етнічної, національної, расової чи релігійної групи через отруєння води, руйнування земель, на яких ґрунтується традиційний спосіб життя, знищення природних ресурсів, необхідних для виживання може виступати формою геноцидних дій. Важливо, що при цьому зберігається високий поріг доказування спеціального наміру, однак екологічний компонент перестає бути другорядним або невидимим.

Стосовно **злочинів проти людяності** Політика робить особливо важливі уточнення. Діяння, що мають результатом шкоду довкіллю чи пов'язані зі шкодою довкіллю можуть вважатися злочином проти людяності тоді, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, та слідуючи чи поширюючи політику держави чи організації щодо вчинення такого нападу. Такий злочин може вчинятися в мирний час чи під час війни. Екологічна шкода, незаконне використання природних ресурсів можуть скласти частину широкомасштабного або систематичного нападу, важливо щоб такі дії підпадали під перелік діянь п.1 ст.7 (вбивство, винищення, депортація та інші). Наприклад, винищення може відбуватися різними методами вбивства (прямого чи непрямого) та включає створення умов життя, таких як позбавлення лісів та їжі, що має наслідком знищення частини населення.

Депортація та насильницьке переміщення, що передбачено п.1 ст.7 (d) може полягати, зокрема, у позбавленні певної групи доступу до природних ресурсів (землі, води, традиційних територій), насильницьке переміщення – у створенні екологічних умов, які роблять територію непридатною для проживання. Таким чином, екологічна шкода визнається не «побічним» ефектом, а формою насильства над цивільним населенням, якщо вона є частиною широкомасштабного чи систематичного нападу.

У площині **воєнних злочинів** (ст. 8(2) Римського статуту) Політика визнає, що спеціальна норма Статуту, яка захищає довкілля від наслідків збройного конфлікту - це ст.8(2)(b)(iv) про завдання «широкої, довготривалої та серйозної» шкоди довкіллю має надмірно високий, кумулятивний і невизначений поріг, а тому залишається майже незастосовною. Водночас наголошується, що екологічне руйнування може бути кваліфіковане як воєнний злочин через інші норми статті 8, наприклад, як напад на цивільні об'єкти, знищення майна без військової необхідності, жорстоке поводження або створення умов для примусового переміщення населення. Так, навіть якщо екологічна шкода не є «широкою, довготривалою та серйозною» (умова статті 8(2)(b)(iv)), вона може бути частиною інших воєнних злочинів – невивірених атак, нападів на цивільні об'єкти, застосування зброї, що завдає надмірних екологічних збитків. МКС фактично розширює простір для застосування ст. 8. Це особливо актуально для ситуацій, коли знищується критична водна інфраструктура, природо-заповідні території або аграрні землі, що забезпечують виживання цивільного населення. Вказане особливо актуальне в частині злочинів РФ проти України.

У розділі про **злочин агресії** Політика прямо визнає, що агресія становить унікальну загрозу для довкілля, оскільки поєднує безпосереднє екологічне руйнування з «запуском» широкомасштабного конфлікту. Екологічні наслідки (обсяг та незворотність шкоди, кількість людей та не-людських істот, яких вона зачіпає, вплив на атмосферу, клімат, гідрологічні системи) мають враховуватися при визначенні того, чи є акт агресії явним порушенням Статуту ООН. Види агресії перелічені в ст.8 бис (2), і включають вторгнення, військову окупацію та бомбардування. Такі дії або спрямовані на завдання шкоди довкіллю, або негативно впливають на довкілля. Це посилює аргументацію щодо особливої тяжкості агресії, яка супроводжується системним знищенням довкілля, як у випадку агресії РФ проти України.

3. Новий доказовий стандарт для екологічних справ

Однією з найважливіших інновацій Політики є модернізація доказового підходу. Офіс Прокурора МКС визнає, що традиційні методи документування конфліктів часто не фіксували або не здатні були належно відобразити кумулятивну, довгострокову та системну природу екологічної шкоди. Відтак Політика запроваджує міждисциплінарний, науково орієнтований підхід до збору та оцінки доказів.

Прокурори МКС заохочуються системно залучати фахівців із природничих наук – екологів, гідрологів, токсикологів, кліматологів, експертів із дистанційного зондування Землі, епідеміологів, а також використовувати супутникові знімки, геоінформаційні системи, польові екологічні дослідження, моделювання довгострокових наслідків, аналіз ланцюгів постачання. Особливо наголошено на важливості знань місцевих громад, зокрема корінних народів, які можуть надати унікальні дані про зміни довкілля, непомітні ззовні.

Політика фактично закріплює орієнтацію на стандарт «найкращих доступних наукових даних». Оскільки екологічна шкода часто розгортається у часі й може бути лише частково видимою на момент вчинення акту, прокурорам дозволяється послуговуватися прогностичними моделями, оцінками ризиків та науковими сценаріями, щоб обґрунтувати передбачуваність та масштаб шкоди.

4. Взаємодоповнюваність як стимул для національних органів досудового слідства (ст. 26, 32-34)

Політика підкреслює, що первинна відповідальність за переслідування екологічних злочинів лежить на державах. МКС лишається судом «останньої інстанції», який втручається тоді, коли національні органи влади не бажають або не здатні здійснювати ефективне розслідування та судовий розгляд. Водночас Офіс Прокурора МКС декларує готовність співпрацювати з державами, допомагати їм розробляти законодавство, методики збору доказів, механізми фіксації екологічних втрат та побудову інституційної спроможності.

На стадії попереднього дослідження, Офіс Прокурора МКС планує співпрацювати із урядовими органами, НУО, науковими та технологічними закладами та іншими сторонами для збереження та перевірки інформації щодо можливих злочинів. Він може запитувати інформацію від органів держави, органів ООН, міжурядових і неурядових організацій, може здійснити виїздну місію на територію, щодо якої здійснюється збір даних, для проведення консультацій із місцевими органами влади, зачепленими громадами та іншими зацікавленими сторонами. Інформацію про вчинення злочину, який пов'язаний із шкодою довкіллю можна подати через OTPLink Portal офісу.

Офіс обіцяє задля ефективного розслідування екологічних злочинів співпрацювати із зовнішніми партнерами, які мають доступ до критичної інформації та спеціалізовану експертизу (урядові органи, спеціалізовані органи відповідальності, міжнародні організації агенції ООН, університети, наукові інститути, НУО та локальні організації). Для управління зростаючим масивом цифрової бази даних та доказів, Офіс здійснив значні інвестиції в збільшення штату, засобів та методологій. Офіс також готовий до спільних розслідувань з національними правоохоронними органами.

Для України це має безпосереднє значення. Політика об'єктивно підсилює аргументи на користь створення спеціалізованих підрозділів для документування екологічних наслідків російської агресії, розвитку національних реєстрів втрат та збитків, оновлення кримінального екологічного законодавства та належної інтеграції стандартів МКС у національну систему правосуддя.

При співпраці з національними органами Офіс планує роботу у таких двох напрямках: координація із національними органами для посилення співпраці та взаємодоповнюваності, в той час залишаючи можливість незалежного розслідування злочинів, передбачених Римським статутом у випадку, якщо національні органи не мають бажання чи змоги це робити. Така допомога може полягати в: наданні доступу до розвіданих, доказів, надаючи експертизу та підтримуючи спроможність національних органів, проведення спільних розвідзаходів, стратегічні консультації, тощо.

Компенсації потерпілим, на підставі ст.75 Римського статуту, здійснюються МКС зазвичай без участі Офісу. Проте Офіс планує розширити поняття потерпілих, щоб воно включало і організації та інституції, чий власності завдано шкоду через спричинення шкоди довкіллю. Офіс також планує адвокувати за застосування колективних та індивідуальних компенсацій, які спрямовані на відновлення пошкодженого довкілля та пом'якшення негативного впливу забрудненого довкілля на зачеплені громади.

5. Потенційний вплив та обмеження

Запровадження цієї Політики має потенціал суттєво змінити міжнародну практику. Для системи міжнародного кримінального правосуддя це крок до формування чіткіших підстав для майбутнього окремого злочину екоциду; до того ж екологічна шкода відтепер розглядається як юридично релевантна у кожній справі, яка розглядається МКС, – на рівні кваліфікації злочину, оцінки його тяжкості та визначення пріоритетів переслідування. Це, у свою чергу, може призвести до збільшення кількості справ, пов'язаних із діяльністю видобувних компаній, збройними агресіями, масштабними інфраструктурними проектами в умовах конфлікту.

Для бізнесу Політика означає, що керівники компаній, які працюють у зонах конфліктів або здійснюють діяльність із високим екологічним ризиком, можуть бути притягнуті не лише до кримінальної відповідальності на національному рівні, а й підпадати під юрисдикцію МКС. Для України документ створює додаткові підстави для міжнародної кваліфікації екологічних злочинів росії як злочинів, що передбачені Римським статутом, а також підтримує реформу інституційної спроможності національних органів досудового слідства і кримінального правосуддя.

Водночас Політика не долає ключових системних бар'єрів. МКС та Офіс прокурора залишаються обмеженим фінансово та ресурсно: повномасштабні екологічні розслідування потребують тривалого моніторингу, дорогих наукових досліджень і спеціалізованого персоналу, про що є згадка в Політиці (ст.37). Також і національні органи досудового розслідування мають слабкі спроможності в екологічних розслідуваннях. Співпраця держав, особливо тих, які самі можуть бути причетними до злочинів, залишається слабкою ланкою. Серйозними є й юрисдикційні прогалини – не всі екологічно руйнівні конфлікти потрапляють у сферу дії Статуту. Нарешті, незмінними лишаються високі доктринальні пороги: відсутність визначень «широкої, довготривалої та серйозної» шкоди в статті 8(2)(b)(iv), відсутність аналогічної спеціальної норми для неміжнародних конфліктів, високий стандарт доказування геноцидного наміру.

Тому нову Політику варто розглядати не як фінальне вирішення проблеми екологічної безкарності, а як важливий і, безумовно, прогресивний крок у напрямі запобігання безкарності за масштабне знищення довкілля. Вона значно розширює інтерпретаційний та доказовий простір, у межах якого екологічна шкода може впливати на прокурорську стратегію, однак не гарантує автоматичного притягнення до відповідальності. Реальний ефект залежатиме від того, чи зможуть держави, міжнародні інституції та громадянське суспільство мобілізувати політичну волю й ресурси для того, щоб трансформувати закладений у цій Політиці потенціал у конкретні кримінальні справи та судові вирoki.